

SLOVENSKÉ ŠKOLSTVÍ PO ROZBITÍ ČESKOSLOVENSKA V ROCE 1939

František Morkes

Klíčová slova: Základní školy, školská reforma, gymnázia, vysoké školy.

Anotace: Snaha samostatného slovenského státu vybudovat národní školství. Zesílení vlivu církve, odchody českých učitelů, kvantitativní rozvoj vysokých škol.

Po vzniku samostatného československého státu v roce 1918 došlo v novém státním útvaru k postupnému sjednocování dosud historicky odlišných školských systémů. V počáteční fázi bylo toto sjednocování, pro které byl charakteristický i početný přechod českých pedagogů na slovenské školy, obecně chápáno jako logická a jediné možná cesta k vytvoření kompaktního školského systému v nově vzniklém státě. Postupem času tak, jak krystalizoval celkový politický vývoj se všemi peripetiemi (i extrémních politických směrů), byl však i tento vývoj posuzován z poněkud jiných pozic. Zásadním přístupem pak již zdaleka nebyl odborný přístup, ale do popředí pozornosti se stále více dostával pohled politický, dávající přednost - především ze slovenské strany - nejen pouze určitým prvkům, ale v zásadě již výrazně zpochybňující dosavadní koncepci a snahu po budování společného školského systému.

Historické zkušenosti z dalšího vývoje po roce 1939, kdy došlo ke skutečnému rozbití Československa a na slovenském území vznikl samostatný slovenský stát (první samostatný slovenský stát v dějinách), nebyly v poválečném období dostatečně zhodnoceny, a nemohly se tak stát ani určitým varováním do dalších let. Složitosti dalšího vývoje s poněkud přecitlivělým vztahem k slovenské problematice nedávaly v podstatě

možnost k seriózní analýze. Svoji nezanebatelnou roli sehrály i četné osobní, velmi přátelské vztahy českých a slovenských pedagogů, které vytvářely atmosféru příznivou spíše pro zahlazování těch nepřijemně ostrých hrotů, které by mohly působit disharmonickým dojmem. Nelze samozřejmě pominout ani vnitřní politické pnutí ve zdanlivě jednotném státě, příživované jak necitlivostí a arogancí pražského vedení, tak i nostalgickými vzpomínkami určitých slovenských kruhů na období slovenského státu. Všechny tyto prvky, totalitním režimem potlačované a skryté v podhoubí zdánlivě bezproblémových federálních vztahů, se pro velkou část českého národa zcela nečekaně a překvapivě vynořily s mimořádnou intenzitou v polistopadovém období.

Dynamický proces vyvrcholil koncem roku 1992, kdy bylo s konečnou platností rozhodnuto o rozdělení státu na Českou republiku a Slovenskou republiku.

České a slovenské školství si začaly hledat vlastní cesty dalšího vývoje a jejich vzájemné vztahy byly upraveny ministerskými dohodami. Bylo přitom zcela logické, že při hledání cest v nových politických a společenských podmínkách se musí oba školské systémy inspirovat i vlastními historickými tradicemi, tedy tím, co považují pro další národní rozvoj za charakteristické a potřebné. Tento reálný předpoklad si pak vynucoval

zpracování alespoň základního informačního materiálu o slovenském školství z let prvního samostatného slovenského státu.

Skutečnost, že v českém prostředí nebylo zatím zvykem příliš o období slovenského státu hovořit - tím méně o slovenském školství tohoto období - vytvořila určité informační vakuum, které neumožňovalo hlubší pochopení řady skutečností, jež se českému pozorovateli mnohdy zdály až příliš iracionální. Následující stat' si proto klade za cíl alespoň v základních směrech seznámit s hlavními charakteristikami slovenského školství v letech druhé světové války, tedy v období prvního svébytného slovenského státu.

1. Reforma lidového školství

Legislativním základem slovenského školství v období samostatného slovenského státu byl zákon č. 308/1940 Sl. z., který byl obecně charakterizován jako zákon otevírající novou vývojovou etapu. Z organizačního hlediska spočívala základní změna oproti Československé republice (ale i v protikladu k historickému období, ve kterém bylo Slovensko začleněno do Uher) v tom, že zatímco v minulosti byla péče o vzdělání dětí záležitostí církve, státu, obcí i soukromých osob a korporací - všechny tyto subjekty mohly zakládat a provozovat školy - nová legislativní úprava slovenského státu omezila tuto povinnost (ale i možnost) pouze na církve a obce. Současně vnesl zákon nový prvek i do dosavadního uspořádání: právo volného výběru školy (v Uhrách a později i v Československé republice) bylo zrušeno a každá lidová škola měla napříště přesně vymezený obvod své působnosti. Oficiálními důvody byly požadavky na vyšší efektivnost v činnosti škol a snaha po zvýšené hospodárnosti s přidělovanými finanč-

ními prostředky. Z hlediska obecné školské politiky šlo však především o úsilí, aby zcela novým řešením byla překonána zákonná opatření mající kořeny až v roce 1868, která předmnichovská Československá republika v podstatě převzala. Podle nových opatření měly obce povinnost, zatímco církve pouze právo, stát a soukromé osoby jen možnost zakládat a provozovat lidové školy.

Zrušení určité preference státu zakládat lidové školy bylo zřejmou reakcí na negativní historické zkušenosti z období před rokem 1918, kdy státní lidové školy na Slovensku byly základním prvkem maďarizace. Soukromé školy byly odepsány de facto jako školy, které si doposud nevytvořily na Slovensku vlastní tradici (bylo jich jen nepatrné množství a v celkovém kontextu měly jen nepatrný význam a vliv).

Základním typem lidových škol se v samostatném slovenském státě staly církevní školy. Ze zákona se zakládaly v každé obci, ve které žilo alespoň 30 dětí podléhajících povinné školní docházce a hlásících se ke stejné církvi. Výjimkou mohly být jen obce, v nichž děti věřících občanů různých církví nedosahovaly počtu 4/5 z celkového počtu školou povinných dětí, a žádná církev neměla dostatečný počet dětí svého vyznání pro založení vlastní, alespoň trojtřídní lidové školy. Pokud v takovéto obci nedošlo k dohodě církvi o založení společné církevní školy, byla zakládána obecní škola pro všechny školou povinné děti bez ohledu na jejich náboženství.

Mimofádně důležité bylo ustanovení, že veškeré náklady spojené s provozováním církevních i obecních škol (mimo škol, které si církve založila na vlastní náklady - např. řeholních) mají hradit obce. Finančně slabé obce dostávaly státní příspěvek. Všichni učitelé však byli placeni ze státního rozpočtu, ze stejného rozpočtu jim byly vypláceny i všechny služební příplatky a důchody.

Výjimku tvořili opět jen učitelé působící na těch církevních školách, které byly založeny a provozovány na vlastní náklady církve.

Skutečnost, že 67% lidových škol bylo na počátku samostatného slovenského státu školami s nižší organizovaností (malotřídky), byla interpretována slovenskými úřady (se značně pejorativním nádechem) jako výsledek snahy zaniklé Československé republiky o podporu rozdrobovacího procesu v osídlování Slovenska. Skutečnost, že i při této rozdrobenosti lidových škol existovaly školy, do kterých v zimních měsících klesala (pro velké vzdálenosti) docházka dětí až na 50 %, nebyla při linii na slučování škol větším argumentem. Po uvedení zákona v platnost se počet jednotřídek na Slovensku snížil o 20 %, počet trojtřídních škol stoupl o 15 %. Určité předpoklady pro efektivnější využívání finančních prostředků i pro vyšší kvalitu výuky tím byly nesporně vytvořeny.

Slovenský stát od svého vzniku usiloval značně intenzivně o to, aby dal škole slovenský charakter; jeho obsah pak viděl v těsném sepětí národního a křesťanského ducha. Důrazně proklamování zásady, že pouze škola slovenského ducha může vychovávat opravdu slovenské charakteru, se promítlo do výrazné snahy, aby ze slovenské školy vycházeli žáci nejen vzdělání, ale i vychování a „novým časom primerane prispôsobení“. Akcent na výchovu, která byla stavěna na prvofadé místo, byl prezentován jako výrazně nový rys, odlišující školu samostatného slovenského státu od školy bývalé Československé republiky. Proto byla i škola Československé republiky charakterizována jako škola, jejíž zásadou bylo shromažďovat co nejvíce vědomostí, bez ohledu na jejich kvalitu a na to, zda budou žákům přínosem, či na škodu. Zdůrazňování výchovného poslání školy a úkolů školy v převýchově mladé generace bylo směřováno k tomu,

aby ze škol vycházeli žáci „kterých mentalita bude v súlade s duchom nových čias“. Mimořádný význam učitelů v této činnosti vedl automaticky k požadavku, aby i učitelé se sami obrodili a podrobili převýchově. Oficiální dobové dokumenty jasně konstatují, že i učitelé museli zrevidovat své předsvědčení a svůj vztah ke škole, ke svým povinnostem, k národu, ke státu a k církvi, k novému slovenskému životu. Zatímco převážná většina učitelů to udělala okamžitě a správně tak pochopila, co se od nich očekává, byli i tací, kteří jako by si nepovšimli „velké dejinné události, ako by neboli vzali na vedomie historický obrat prítomnosti“. Takoví učitelé se údajně sami většinou zřekli další učitelské služby a školská správa je bez překážek propustila.

Výrazně - a to i navěck - se změnil duch a atmosféra slovenských lidových škol. Ministerským nařízením bylo stanoveno, aby v každé učebně byl pověšen na viditelném místě kříž, ministerským nařízením bylo rozhodnuto, že vyučování začíná a končí společnou modlitbou. Výuka náboženství se stala povinnou na všech školách a pro všechny žáky. Tedy i pro žáky bez vyznání, děti rodičů bez náboženské víry. A protože bylo pedagogicky neúnosné, aby v okamžiku společné modlitby žáků se s nimi nemodlil i jejich učitel, postarala se státní školská správa, aby se takovéto případy jednou provždy odstranily.

Vedle povinné výuky náboženství byla žákům předepsána i povinná účast na náboženských úkonech; současně bylo ministerstvem školství a národní osvěty doporučeno, aby při bohoslužbách a církevních obřadech zpívali žáci náboženské písně nacvičené ve škole. Účast dětí na náboženských úkonech byla školou nejen kontrolována, ale školská správa se přičinila o to, aby při jejich průběhu vykonávali učitelé nad žáky pedagogický dozor. Školská správa také

nařídila, že neděle se musí skutečně světit. Svým výnosem z 22. 3. 1941 zakazovala narušovat pečeť výjimečné nevšednosti nedělního a svátečního dopoledne takovou činností jako vycházky, zábavy, sportovní akce apod. Výjimka se povolovala jen v případě celostátních žákovských akcí, vícedenních výletů a zájezdů.

Potřeba čisté slovenské národní a vlastenecké výchovy vedla školní správu k nařízení, aby se odstranilo vše, co by tuto výchovu zpochybňovalo. Učiteléské sbory na všech školách proto provedly důkladnou revizi učebnic, knihoven i kabinetů. Z učebnic a knih pro mládež se odstranilo všechno, „čo bolo zlé, pomýlené, pochybené a protivilo sa ideologii slovenského národa a tradícii slovenskej školy“. Učebnice a knihy se zjevným „protislovenským“ zaměřením se odstranily okamžitě, další se poopravovaly a ponechaly v používání dočasně, tedy do doby, dokud nevyšly nové, slovenské učebnice.

Mimořádný význam připisovaly školy samostatného slovenského státu národní a vlastenecké výchově. Pěstování úcty k národu, národním tradicím a národním buditelům nejrůznějšími školními akcemi, období jako i pěstování a povznesení kultu mateřské řeči – to vše vedlo k nacionalismu, o kterém i oficiální publikace slovenského ministerstva školství a národní osvěty sama uváděla, že „zdravý nacionalizmus, takmer by sme povedali, nacionalizmus fanatický nám škodit' vôbec nemôže“.

Zatímco doposud uváděné skutečnosti, které dokumentují výraznou ideologizaci slovenského školství, nejsou z dnešního pohledu nijak překvapující, prvky objevující se v pokusu o zásadní reformu lidových škol mohou být svým způsobem i nečekané. Slovenské ministerstvo školství a národní osvěty zdůrazňovalo, že nejúčinnějším výchovým prostředkem ve škole je učitelova osobnost;

především proto kladlo velký důraz na to, aby se učitelé stále vzdělávali a poznávali nové a lepší způsoby výchovy i výuky. Zákon č. 308/1940 Sl. z., který školské správě uložil uskutečnit reformu lidové školy, požadoval, aby se lidová škola stala školou pracovní. Školou, která by naučila každého žáka pracovat samostatně a zodpovědně, ať už tělesně, nebo duševně. Přitom požadovala uplatňování principů regionalismu a rozlišení výchovy městských a vesnických dětí, rozlišení výuky chlapců a dívek, redukci dosavadního rozsahu učiva, zavedení některých nových výukových předmětů. Na pomoc reformě školy začal být vydáván i nový odborný časopis *Nová škola*; ministerstvo současně stanovilo, že nejméně 2x v roce (v září a v květnu) se mají v každém okrese konat učiteléské konference, na školách měly být pravidelné měsíční pedagogické porady, semináře, přednášky a besedy spojené s výměnou zkušeností.

Slovenská škola měla tyto úkoly:

- usilovat o překonání verbalismu, zaměstnávajícího především paměť žáků,
- snažit se vytvářet ovzduší a situace, ve kterých by se žáci samostatně projevovali, řešili úkoly, samostatně hovořili, uvažovali, rozhodovali,
- působit i na žákovy city a vůli.

Přetvořit tímto způsobem školu představovalo i radikální změnu forem vyučování. Problém byl charakterizován tak, že zatímco v minulosti byla učební látka středobodem práce školy, které se musel přizpůsobit jak žák, tak učitel, nově se rodící slovenská škola stavěla na první místo žáka, na druhé místo učitele, zatímco učební látka obsazovala až místo třetí. Žák se měl učit a pracovat samostatně pod vedením učitele, který nepřednášel, ale měl vést a usměrňovat práci žáka; učební látka mu pak byla jen prostředkem k utváření duchovních i tělesných hodnot žáka.

Heslem školy se stalo „Více života do škol“, učební osnovy oficiálně zabezpečovaly učitelé svobodnou volbu vyučovacích metod, přičemž ale „neprestajné pedagogické napredovanie a úsilie štátnej školskej správy zvyšovať všeobecné i odborné vzdelanie učiteľov nadostač paralyzujú nebezpečnosť, ktoré by mohlo skrsnúť zo slobody metod“. Zajímavá je skutečnost, že slovenská lidová škola přizpůsobovala pedagogickým a didaktickým potřebám také rozvrh hodin. Vyučovací hodiny se mohly přemisťovat, spojovat, či jinak seskupovat. Na nižším stupni se umožňovalo vyučovat podle volného rozvrhu hodin, ve kterém nebyl týdenní vyučovací čas předmětů rozdělený na určité hodiny. Povinností učitele bylo zachovávat celkový týdenní počet vyučovacích hodin a dosáhnout cíle stanoveného osobami. Na středním a vyšším stupni se mohla zavést i tzv. volná hodina namísto jedné hodiny vyučovacího jazyka. Tato hodina se využívala k půjčování knih ze školní žákovské knihovny, poslechu rozhlasu, besídkám, vycházkám atd.

Dočasné normálne osnovy z roku 1939 byly jen rámcové, vymezující látku jen v hlavních rysech. Ministerstvo školství a národní osvěty nařídilo přímo pedagogickým sborům, aby samy vypracovaly (pod vedením školních inspektorů) podrobné učební osnovy se zřetelem na místní prostředí a život obyvatelstva.

Řada nepochybně moderních a progresivních prvků, které slovenské školství oficiálně deklarovalo, je samozřejmě důvodem k tomu, abychom se nedívali na slovenské školství pouze s jednostranným zaujetím, ale brali v úvahu i všechny jeho rozpornosti. Nakolik v praxi existovala možnost, aby se tyto nesporné pozitivní prvky skutečně realizovaly, nebo nakolik byly překryty, případně přímo vynulovány výraznou ideologizací školy, by mělo být předmětem hlubšího posouzení především slovenských pedagogů.

2. Přeměny středního školství

K zásadním změnám ve slovenském středním školství - a gymnaziálním zvláště - nedošlo, jak bychom se mohli chybně domnívat, až po 14. březnu 1939, tedy po vytvoření samostatného slovenského státu, ale již bezprostředně po 6. října 1938, tedy po ustavení slovenské autonomní vlády. Tato autonomní vláda měla celkem 5 členů. Skutečnost, že ministr školství nespravoval současně nějaký jiný resort, je svědectvím významu, který od počátku slovenští politikové přikládali výchově mládeže.

Obecně vyslovovaný požadavek zmčnit celkového ducha škol, „poslovenštit“ je a plně na nich uplatnit výchovu v slovensko-národním a křesťanském duchu se promítl nejdříve do bezprostředního řešení personálních otázek. Na gymnáziích, které i po vídeňské arbitráži zůstaly na slovenském území, působilo k 1. 10. 1938 celkem 564 českých profesorů. Tento počet znamenal, že prakticky všechny pedagogické sbory gymnázií byly výrazně počestěné (celkem učilo na těchto školách ke stejnému datu 923 učitelů, z nichž na Slováky připadalo pouze 345). V průběhu měsíce října odešlo ze škol celkem 123 českých profesorů a 18 ředitelů škol. Tendence, aby na školách zůstali jen ti profesori české národnosti, kteří měli za manželky Slovenky, postupně urychlovala další odchody, a tak již k 1. lednu 1939 představovali slovenští učitelé mezi pedagogy gymnázií většinu. Po vyhlášení samostatného slovenského státu 14. března 1939 odchod českých profesorů výrazně akceleroval a na konci roku 1939 působilo na slovenských gymnáziích již jen 122 profesorů, kteří se stále oficiálně hlásili k české národnosti.

Nahrazení tak vysokého jednorázového úbytku kvalifikovaných učitelů se neobešlo bez problémů. Zatímco první odchodovou

vlnu z října 1938 se co do počtu podařilo nahradit učiteli-Slováky, kteří museli opustit své školy na území, které bylo vídeňskou arbitráží přivtěleno k Maďarsku (šlo asi o 100 učitelů), pro zaplnění dalších mezer již nebyly na Slovensku připraveny příslušné zdroje. Problém stupňovalo, že učitelé působící v té době na gymnáziích (ale i ostatních typech škol) byli rozlišováni také podle své kvalifikace. A zatímco odcházející čeští učitelé ve své téměř stoprocentně většině patřili mezi plně kvalifikované středoškolské profesory, slovenská školská správa je musela nahrazovat Slováky s kvalifikací často výrazně nižší (statistické údaje přesvědčivě ukazují, jak na gymnáziích na Slovensku výrazně stoupaly počty výpomocných učitelů a učitelů národních škol). Početnější zařazování těchto učitelů bylo mj. i jedním ze způsobů, kterým slovenský stát čelil nezaměstnanosti učitelů národních škol; těch bylo v roce 1939 cca 900 (dalším opatřením proti nezaměstnanosti učitelů bylo např. uvolňování vdaných učitelek ze zaměstnání s odstupným a získávání učitelů - důstojníků v záloze od slovenské armády).

Otázku českých učitelů na gymnáziích se slovenskému státu podařilo dovést do situace, kdy ve školním roce 1942/1943 (za který jsou naposledy k dispozici hodnověrné statistické údaje) působilo na gymnáziích pouze 26 profesorů české národnosti. Z nich bylo 13 ponecháno ve službách dočasně, 2 byli ve smluvním poměru a pouze 11 bylo považováno za trvale ponechaných. V těchto případech se jednalo o profesorky české národnosti, které však svým sňatkem získaly slovenskou státní příslušnost.

Odhody českých učitelů ze Slovenska se odrazily i ve statistice náboženského vyznání gymnaziálních učitelů: čeští učitelé bez vyznání byli propuštěni vždy jako první, takže slovenské gymnaziální školství se učitelů nehlásících se k žádné víře zbavilo již v ro-

ce 1939; o rok později se zbavilo i všech zbývajících učitelů židovského náboženství.

Poměrně největší problémy mělo školství slovenského státu s nahrazováním plně kvalifikovaných českých učitelů podle jejich aprobací. Prakticky po celé období slovenského státu se projevovaly důsledky tohoto odchodu především v přírodovědných předmětech. Do značné míry to sice byl i důsledek skutečnosti, že v letech předmnichovské republiky nebyla na Slovensku vysoká škola typu přírodovědecké fakulty, na druhé straně však musíme konstatovat, že celá situace byla zřejmě poněkud složitější. Rozhodně není možné přehlédnout skutečnost, že výrazně prvořadou starostí slovenské školní správy bylo podřízení školy především výchovným cílům a na prvním místě bylo zejména úsilí o to, aby ze škol vycházeli žáci, „kterých mentalita bude v súlade s duchom nových čias“. I v oficiální publikaci slovenského ministerstva školství a národní osvěty se doslova konstatovalo, že „bystrý um, schopnosť a nadanost' sú vlastnosť krásne, vynikajúce, ale možu byť i veľmi nebezpečné, ak sa zneužijú a nie sú dostatočne usmernené dobrou, spofahlivou výchovou...“.

A jestliže škola předmnichovského státu byla slovenskými prameny charakterizována nejen jako škola usilující jednostranně o co největší množství předávaných poznatků (často přehnaně podrobných, z hlediska praktického života zbytečných), jejichž přísné přezkušování českými učiteli mělo údajně programově vést k sníženému sebevědomí slovenských žáků, mohla kumulace všech těchto skutečností, názorů a vypjaté národních přístupů vytvořit i určitou averzi vedoucí k podcenění důležitosti přírodních věd na škole gymnaziálního typu. Protože cílem a vysněným ideálem bylo především to, aby slovenskou mládež na slovenských školách učili a vychovávali v křesťanském a národním duchu v její mateřské řeči výlučně slovensší profesori.

Do rozvoje slovenského středního školství zasáhla i vídeňská arbitráž, která 2. 11. 1938 rozhodla o odstoupení určitých částí dosud slovenského území Maďarsku. Na odstoupeném území bylo celkem 26 středních škol. Z nich bylo 11 státních a 6 církevních se slovenským vyučovacím jazykem. Na školách se slovenským vyučovacím jazykem, které byly na odstoupaném území, bylo ve školním roce 1938/39 zapsáno celkem 6 800 žáků. Bezprostředně po arbitrážním rozhodnutí byla slovenská školská správa přinucena řešit poměrně velký pohyb žactva z těchto ústavů na školy dislokováné v neodstoupeném území, v několika případech dokonce formálně překládala celé školy (např. z Komárna do Trstene, z Rožňavy do Čadce). Z 10 škol se slovenským vyučovacím jazykem, které zůstaly na odstoupeném území, bylo pak maďarskými orgány v poměrně krátké době 8 zrušeno. Tuto skutečnost slovenské ministerstvo školství a národní osvěty neslo značně těžce, protože ještě bezprostředně po vídeňském arbitrážním rozhodnutí vydalo pokyny, které předpokládaly další existenci slovenských škol na odstoupaném území. V duchu těchto pokynů proto nebyla připravována ani evakuace sbírek a pomůcek, čímž se jich z jednotlivých ústavů dostalo do jiných slovenských škol jen velmi málo: převážně jen profesorské a žákovské knihovny, případně části spisového archívu.

Koncem března a v dubnu 1939 posoudilo ministerstvo školství a národní osvěty vzniklého slovenského státu územní rozmístění středních škol. Výsledkem bylo, že zatímco několik státních středoškolských ústavů bylo zrušeno z úsporných důvodů, byly zakládány školy církevní. Především nově založená řeholní dívčí gymnázia měla pak řešit možnosti dalšího středoškolského studia dívek po oficiálním zákazu koedukovaných škol. Zrušení koedukace bylo, součas-

ně s odchodem českého žactva ze slovenských středních škol, také hlavní příčinou výrazného snížení počtu žáků na středních školách. Došlo k němu nejen jednorázově, bezprostředně po založení slovenského státu, ale pokles počtu žáků pokračoval i v dalších letech (při určitém souběhu rušení paralelních ročníků na učitelských ústavech se snížením maximálních počtů žáků ve třídě ze 40 na 30).

Zatímco až do vzniku Československé republiky neexistovaly na Slovensku žádné střední školy se slovenským vyučovacím jazykem, bylo určitým paradoxem, že tyto školy, vzniklé v období Československé republiky, byly školskou správou slovenského státu hodnoceny jako školy, které neměly slovenského ducha. Zdůrazňovalo se, že místo blahodárného pokroku vnucovaly slovenské mládeži bezduché pokrokářství, které bylo v nejostřejším protikladu s náboženskými zásadami slovenského lidu. Střední škola předmnichovské republiky byla kritizována jako škola s velkými ideovými a pedagogicko-didaktickými nedostatky a současně jako škola s málo vyhovující organizací.

Otázka reformy středního školství se stala otázkou dne již bezprostředně po vzniku samostatného státu. Z několika anket mezi odborníky ze školských i církevních kruhů vyplynulo, že reforma by měla být co nejučelnější a neměla by zatížit stát finančně. Ministerstvo pak rozhodlo, že bude vytvořeno jednotné slovenské gymnázium, které by nahradilo dosud existující různé formy gymnázií. Na nižším stupni mělo být nové slovenské gymnázium jednotné, na vyšším stupni pak připouštělo, vedle obvyklého gymnaziálního základu, i klasickou a reálnou větev. Oficiálně tak již od 11. 7. 1939 existovalo jednotné slovenské gymnázium, které bylo ideově plně v souladu se zásadami samostatného slovenského státu. To se projevilo i tím, že slovenský stát vycházel

maximálně vstříc nestátním (církvním) zakladatelům gymnázií, kterým údajně úřady Československé republiky nepřály.

Přijatá reforma zrušila i dosud existující koedukaci. Argumentace se opírala údajně o poznání, že všechny státy, kterým záleží na zdravé výchově mládeže, mají nekoedukační školství a že koedukace škodí správné výchově dívek. A tak zatímco ve školním roce 1937/38 studovalo na slovenských středních školách celkem 33,8 % dívek, po zrušení koedukace měly dívky k dispozici jen 3 státní a 3 nestátní střední školy, což bylo naprosto nedostatečné. Vedle tří nově zřízených dívčích řeholních gymnázií od školního roku 1939/1940 (Prešov, Spišská Nová Ves, Trenčín) se proto zřizovaly - na základě výjimky - i samostatné dívčí třídy při chlapeckých školách. Do školního roku 1942/43 jich bylo postupně zřízeno 15.

Slovenské ministerstvo školství a národní osvěty si problémy se středoškolským studiem dívek a s novým pojetím jejich výchovy a vzdělání (kterou měla být příprava na nejkrásnější ideál slovenské ženy: na život manželský a na mateřství) zřejmě uvědomovalo a připravovalo další návrhy na reformu středoškolského studia dívek. Uvažovalo o systému, kdy by středoškolská příprava dívek byla nahrazena výhradně jen dívčími měšťankami a vyššími dívčími středními školami. Absolventky těchto vyšších škol pak měly mít možnost - po doplňující maturitě - volit si jen některé vybrané druhy vysokoškolského studia. Základním smyslem takto koncipovaného školství měla být výchova dívek ve vzdělané, v smýšlení i citech ušlechtilé ženy, z kterých by se staly rozumné paní domácností, národně uvědomělé a obětavé matky a dobré vychovatelky dětí.

Slovenské ministerstvo školství a národní osvěty přitom nijak nezastíralo, že definitivní rozhodnutí o způsobu středoškolské přípravy dívek padne i s ohledem na přípra-

vovaném omezení možnosti vysokoškolského studia pro ženy. Počítalo se například s tím, že ženy by neměly být přijímány ke studiu práv, na ostatních oborech měl být počet studujících děvčat přesně limitován (např. celkem 105 přijímaných studentek ročně na bratislavskou univerzitu, z nich 60 na lékařskou fakultu).

Za zmínku stojí nesporně skutečnost, že již 4 měsíce po vyhlášené reformě gymnázií byly hotové osnovy povinných předmětů. V učebním plánu pak je zajímavé zařazení němčiny jako povinného jazyka ve všech osmi ročnících (první dva roky 4, zbývající ročníky 3 hodiny týdně); po obsahové stránce byla výrazná pozornost věnována slovenštině (až po ministerské finanční prémii žákům za vynikající prospěch v tomto předmětu).

Nově byly upraveny i maturitní zkoušky: na jednotném slovenském gymnáziu byla stanovena ústní maturita celkem z pěti předmětů: povinně z vyučovacího jazyka, z němčiny a z vlastivědy. Zbývající dva předměty si žáci volili ze stanovených skupin předmětů.

- na základní gymnazijní větvi:

1. latina nebo matematika,
2. fyzika, přírodopis, chemie;

- na reálné větvi:

1. matematika nebo deskriptivní geometrie,
2. fyzika, přírodopis, chemie.

První maturanti podle nových předpisů měli skládat maturitní zkoušky na jaře 1943. Součástí nových předpisů byl i nový klasifikační řád, který stanovil ve všech předmětech hodnocení ve škále čtyř stupňů.

S určitými obavami vzhlížela školská správa slovenského státu k národnostnímu, především maďarskému školství. Jestliže začátkem školního roku 1938/39 bylo na území Slovenska celkem sedm středních škol s maďarským vyučovacím jazykem (3 státní gymnázia, 1 řeholní, 1 reálné se slovenskými pobočkami, 2 slovenská s maďarskými

pobočkami a 1 státní učitelská akademie), po 2. listopadu 1938 se situace výrazně změnila.

Na území Slovenska zůstalo jen jedno státní maďarské gymnázium v Bratislavě a ve stejném městě maďarský učitelský ústav. Vzhledem ke zrušené koedukaci musela však být záhy zřízena maďarská dívčí třída při slovenském dívčím gymnáziu. Svoji starostlivou péči o středoškolské vzdělání maďarsky mluvících občanů zdůrazňoval slovenský stát i údajem, že zatímco v případě občanů maďarské národnosti připadala dvě gymnázia na necelých 58 000 občanů, v celostátním měřítku připadalo jedno gymnázium na 78 000 občanů.

Zcela charakteristická pak byla skutečnost, že ani oficiální slovenské prameny neposkytují informace o německých školách na území slovenského státu. Pouze bylo konstatováno, že tyto školy podléhají německému oddělení ministerstva školství.

V případě rusínských škol jsou pak uváděny údaje o jednom gymnáziu, které připadalo na 69 000 obyvatel.

Významné místo mezi středními školami měly učitelské ústavy. Ve školním roce 1918/1919 bylo na území Slovenska celkem 6 slovenských a 9 maďarských učitelských ústavů. Po poslovenštění některých maďarských ústavů a dalších organizačních změnách byl k 1. září 1939 stav takový, že na území Slovenska existovalo 12 úplných slovenských učitelských ústavů a jeden rusínský (se čtyřmi studijními ročníky). Další jeden slovenský ústav (se třemi třídami) a jeden maďarský ústav (s dvěma třídami) byly charakterizovány jako dočasné.

Učitelské ústavy se v období samostatného slovenského státu přeměnily (k 1. září 1940) na učitelské akademie. Těch pak existovalo celkem 15, sedm jich bylo státních, osm (z nichž jedna byla rusínská) nestátních. Významnou změnou bylo to, že na těchto akademiích byla délka studia proti učitel-

ským ústavům prodloužena na pět let. S výjimkou rusínské akademie byly všechny ostatní nekoedukační (8 chlapeckých, 6 dívčích).

Po obsahové stránce došlo k úpravám studijních plánů, byly zavedeny nové předměty, jednotně byl stanoven pro všechny ročníky maximální počet týdenních hodin na 32. Výrazně se změnily i všechny osnovy jednotlivých předmětů, přičemž největší změny byly v pojetí a obsahovém zaměření slovenského jazyka, dějepisu a vlastivědy. Odpovídalo to skutečnosti, že slovenskou národní a křesťanskou výchovu určil příslušný zákon jako konečný cíl výchovy na učitelských akademiích.

Vedle učitelských akademiích existovaly i odborné učitelské ústavy, které připravovaly učitelky mateřských škol a domácích nauk.

Mimořádně vážná situace vznikla na Slovensku při koncipování středního odborného školství. V mnoha oborech neexistovala žádná tradice těchto škol, navíc při zaostalosti slovenského hospodářství nebyly vybudovány dostatečné vazby na průmyslové a další podniky. Školy, pokud existovaly, měly značné problémy personální, neboť všichni jejich ředitelé a převážná většina profesorských sborů byli pedagogové české národnosti, kteří záhy tyto školy opustili (slovenská školská správa propustila všechny ředitele, z 95 profesorů české národnosti ponechala ve službě jen 15 odborníků, které nemohla vůbec nahradit). O nepříliš rozvinuté síti těchto škol svědčil to, že ještě koncem roku 1943 na nich studovalo celkem v 96 třídách 2 800 žáků.

3. Vysoké školy slovenského státu

Výčet vysokých škol umístěných na slovenském území je za období

předmnichovské republiky značně jednodu-
chý: na Slovensku byla Univerzita J. A. Ko-
menského v Bratislavě s Právnickou, Lékař-
skou a Filozofickou fakultou. Mimo její rá-
mec existovaly ještě Katolická a Evangelic-
ká bohoslovecká fakulta. Teprve koncem
roku 1938 se otevírala v Košicích Vysoká
škola technická generála Dr. Milana Rasti-
slava Štefánika.

V situaci, kdy ostatní vysoké školy před-
mnichovské republiky se ocitly za hranice-
mi Slovenska a kdy připojením Košic k Ma-
ďarsku na základě rozhodnutí vídeňské ar-
bitráže ztratilo Slovensko i toto nově se utvá-
řející vysokoškolské centrum, byla takováto
síť vysokých škol zcela oprávněně považo-
vána za nedostatečnou. Skutečnost, že po
celou dobu trvání Československé republi-
ky se nepodařilo naplnit zákon z 27. 6. 1919
č. 375 Sb., který zřizoval bratislavskou uni-
verzitu se čtyřmi fakultami - tedy včetně fa-
kulty Přírodovědecké - patřila nesporně k ne-
dostatkům předválečné školské politiky čes-
koslovenského státu. V nových politických
poměrech se pro Slovensko negativní dopad
této skutečnosti ještě výrazně umocnil.

Slovenská autonomní vláda a především
samostatný slovenský stát byly tak postave-
ny do situace, že v oblasti vysokého škol-
ství před nimi nestála jako prvořadý úkol (na
rozdíl od škol národních a středních) ideo-
vá obroda vysokých škol, ale vybudování
jejich základní sítě. Nové vysoké školy
ovšem již měly být budovány jako vysoko-
školské instituce samostatného slovenského
státu se všemi charakteristikami, které z to-
ho vyplývaly.

Prvním krokem, jehož bezprostřední rea-
lizaci si vynutily nově vzniklé hranice Slo-
venska, bylo přemístění Vysoké školy tech-
nické z maďarských Košic. Škola byla pře-
místěna do blízkého Prešova, ale vzhledem
k tomu, že do Prešova bylo z Košic přemís-
těno více nejrůznějších institucí, nenašla

v tomto městě vyhovující budovu. Minister-
stvo autonomní vlády proto rozhodlo o pře-
stěhování do tehdejšího Turčanského Sv.
Martina.

Po vytvoření samostatného slovenského
státu bylo rozhodnuto o přemístění školy do
Bratislavy. Důvody byly nejen politické (je-
dinou technickou vysokou školou by bylo
vhodné mít v sídelním městě), ale i odborné
a finanční (možnost vzájemné spolupráce
s bratislavskou univerzitou, aktivní pomoc
technických oborů při konstituování univer-
zitní Přírodovědecké fakulty, společné vyu-
žívání laboratoří, sbírek, knihoven, možnost
současného pedagogického působení na
obou vysokých školách apod.). Proto byly
zcela jednoznačně odmítnuty veškeré snahy
Ružomberoku, Banské Štiavnice i Turč. Sv.
Martina o to, aby technika měla definitivní
sídlu v jejich městě; a to i přesto, že ještě
v listopadu 1938 na zakládající valné hro-
madě Spolku přátel Vysoké školy technické
v Martině se ministr školství Jozef Sivák
zcela jednoznačně vyslovil pro Martin jako
definitivní sídlu techniky.

Budování slovenského univerzitního vy-
sokého školství bylo zahájeno poslovenště-
ním bratislavské univerzity. Jeho vnějším
výrazem bylo nařízení slovenské autonom-
ní vlády z 23. 2. 1939, kterým byla bývalá
československá univerzita J. A. Komenského
přejmenována na Slovenskou univerzitu
v Bratislavě. Dalšími kroky bylo urychlené
zabezpečování studia těch oborů, které se na
slovenských vysokých školách dosud nestu-
dovaly (až do vzniku Přírodovědecké fakul-
ty byly přírodovědné obory umístěny na Fi-
lozofické fakultě a na technice, při Filozof-
ické fakultě byl zřízen Tělovýchovný ústav
pro přípravu učitelů tělocviku, urychlené se
řešila otázka studia farmacie).

Vážné problémy nastaly slovenským vy-
sokým školám v souvislosti s uzavřením čes-
kých vysokých škol 17. listopadu 1939. Tím-

to okamžikem se na Slovensko vracelo množství vysokoškolských studentů, kteří - i po vzniku samostatného slovenského státu - pokračovali ve vysokoškolských studiích v Praze či v Brně. Řada těchto studentů nakonec dostudovala (protože jejich studijní obory nebyly ještě na Slovensku zřízeny) na německých vysokých školách v Protektorátu Čechy a Morava, nebo na vysokých školách v Záhřebu a Lublani.

Proces utváření vysokoškolského vzdělávání v rámci slovenského státu pokračoval vznikem lesnického, ekonomického a veterinárního studia, na fakultách již existujících se otevíraly další nové studijní obory a specializace. Nesporný fakt, že v letech slovenského státu došlo k základnímu konstituování slovenského vysokého školství a k jeho rozvoji, je často poněkud nehistoricky prezentován jako protiklad k období československé republiky a vydáván za výraz pokroku a zbavení se pražské restriktivní politiky. Neměl by však být přehlížen fakt, že šlo v prvé řadě o naprosto nezbytné zabezpečení životně důležitého přílivu odborníků především v oblastech, jejichž tok z Prahy a Brna byl narušen a posléze i ukončen.

Také podrobné statistiky, které na základě početního zastoupení českých pedagogů na Univerzitě Komenského zdůvodňují v dobových materiálech „československou ideologii“ této školy, její necitlivost ke Slovákům a přehlížení slovenských národních zájmů, by bylo samozřejmě možné interpretovat i jinak. Například jako doklad skutečnosti, že otálení s dalším kvantitativním rozvojem vysokoškolských institucí na Slovensku mělo i své opodstatnění a bylo také výrazem snahy o zachování odborné úrovně vysokých škol, jejichž zřízení nenaráželo jen na finanční bariéry, ale v případě Slovenska i na nedostatek kádrů s kvalifikací odpovídající požadavkům na vysokoškolské učitele. Obdobně by se nemělo zapomínat ani na sku-

tečnost, že vysoké školy jako nejvyšší stupeň školské pyramidy musí nabídkou studijních oborů a svými kvantitativními ukazateli odpovídat síti středních škol. Z tohoto zorného úhlu - vzhledem k tradici a rozvoji středního slovenského školství - není možné prezentovat vysokoškolskou politiku předmnichovské republiky ve vztahu ke Slovensku pouze jako nepřiměřenou a neodpovídající. Spiš bychom měli konstatovat, že tato politika odmítala akceptovat jako rozhodující a určující pouze národnostní hledisko (slovenskou stranou stále důrazněji akcentované) a zohledňovala i otázky odborné připravenosti a způsobilosti, nezanedbatelná finanční omezení, setrvala na určitém historicky tradičním uspořádání a možná i považovala tempo kvantitativního rozvoje vysokých škol za dostatečné a potřebám československého státu za vyhovující. Samozřejmě, že z pohledu samostatného slovenského státu byly všechny tyto přístupy neakceptovatelné.

Statistické údaje o rostoucí počtu studentů na slovenských vysokých školách v členění podle fakult a studijních oborů nesporně dokumentují značný kvantitativní rozvoj. Jestliže ve školním roce 1938/1939 studovalo na vysokých školách na Slovensku celkem 2034 studentů (z toho 1536 Slováků), o rok později to bylo 2969 studentů (z toho 2487 Slováků), ve školním roce 1940/41 3859 studentů (z toho 2980 Slováků), ve školním roce 1941/42 celkem 4 555 studentů (z toho 3477 Slováků) a ve školním roce 1942/43, z kterého máme poslední seriózní statistické údaje, celkem 5432 studentů (z toho 4485 Slováků). Studentek přitom bylo z celkového počtu studentů 14 %. Z cizích státních příslušníků studovalo na slovenských školách nejvíce Bulharů. Ve školním roce 1941/42 jich na slovenských vysokých školách studovalo dokonce více než 500. (Pro zajímavost je možno uvést, že

ve stejném školním roce studovalo na slovenských vysokých školách 120 studentů hlásících se k české národnosti). Na Slovensko přišli v podstatně většině z Brna po uzavření českých vysokých škol, resp. po uzavření univerzity v Bělehradu. Slovenské ministerstvo školství, pro které bylo studium takového množství cizinců výrazem mezinárodního uznání a prestiže, bulharské studenty proti jiným cizím studentům zvýhodňovalo např. tím, že jim v otázce studijních a zkušebních poplatků poskytovalo stejné úlevy jako studentům slovenské národnosti.

V otázkách sociální péče o vysokoškolské studenty usilovalo slovenské ministerstvo školství především o zlepšení ubytovacích možností, což se mu řadou přístavů a zahájením výstavby největšího kolejního objektu v Bratislavě částečně zdařilo. Výplata státního stipendia studentům byla vázána nejen na majetkové poměry, ale i na studijní výsledky a vzorné mravní chování. Výše tohoto stipendia byla různá podle toho, zda student bydlel v koleji, nebo doma u rodičů. Stipendia poskytovala vysokoškolským studentům na některých studijních oborech i další resortní ministerstva (ministerstvo dopravy a veřejných prací, ministerstvo hospodářství, ministerstvo financí). Zajímavé přitom bylo, že resortní ministerstva neposkytovala stipendia studentům, kteří studovali obor spadající do jejich resortu.

Literatura:

KOLEKTIV: Dějiny zemí koruny České II. Praha 1992. 308 s.

KOLEKTIV: Vývoj, současný stav a perspektivy střední školy. Acta universitatis Carolinae - Philosophica et Historica 5-1984. 144 s.

MATES, P. - PRŮCHA, P. - SVATONĚ, J.: Vývoj organizace a řízení československých vysokých škol v letech 1918-1983. Praha, ÚŠI 1984. 152 s.

MORKES, F.: Postavení učitele v předmnichovském Československu. Praha, ÚIV 1994. 26 s.

PÁT ROKOV SLOVENSKÉHO ŠKOLSTVA 1939 - 1943. Bratislava 1944. 711 s.

PLACIT, O. - HAVELKA, F.: Příručka školství a osvětové správy. Praha 1934. 1927 s.

PLACIT, O. - HAVELKA, F.: Předpisy pro vysoké školy republiky Československé. Praha 1932. 2241 s.

SIDOR, K.: Taktó vznikol Slovenský štát. Bratislava, Odkaz 1991. 181 s.

VÁŇOVÁ, R.: Školská reforma v ČSR ve 30. letech. Praha, ÚIV 1994. 52 s.

ŽILÍNEK, M.: Pokrokové stredoškolské hnutie na Slovensku (1918 - 1949). Bratislava, Smena 1982. 61 s.